

СБЛИЖАВАНЕ НА КОНСТИТУЦИОННИТЕ КУЛТУРИ

Масис Хаджолян

Една от закономерностите на развитието на конституционализма в съвременната цивилизация е сближаването и съвпадането на конституционните култури на държавите. Условието за нейното проявяване се коренят в развитие на държавността, междудържавните отношения, взаимодействия и влияния, въздействащата сила на либерализма. Сравнителният метод потвърждава тези констатации. Един от неговите обекти е **преамбюлът** на конституциите, които го притежават. Въпреки че неговите текстове не са правни норми, безспорно е тяхното правно и обществено значение. Преамбюлите съдържат приетите от обществото ценности и държавни цели, въз основа на които се тласка и прогнозира неговото по-нататъшно развитие. Те имат и международно значение, като показват посоката на движение на обществото и държавата, която идейно обединява отделни и големи групи държави. Преамбюлните текстове служат и за тълкуване на конституционните норми, а много от тях намират правно отражение в последващите норми на конституцията.

Държавите от **Европейския съюз** във висока степен показват близост на онези общочовешки ценности, в името и в защита на които са създадени конституциите: свободи, права, правова държава, национално и държавно единство, справедливост. Редица държави добавят към тях националната идентичност, историческото наследство и международното сътрудничество. Като специфика на конституциите на Ирландия и Полша е включването на християнската идеология, без да противоречи на светския характер на държавната власт. Ирландия допълва тази идея с едно неподражаемо изразяване на уважение към Благоразумие, Справедливост и Милосърдие като общочовешки ценности, приети от обществото. Въпреки тези отклонения, които са израз на особеностите на културата на народа, определящото е, че те не се конфронтират с ценностите на другите държави и са в унисон с европейската християнска цивилизация.

Държавите от **Черноморския регион** и от Парламентарната асамблея на черноморското икономическо сътрудничество се движат по същите идейни релси. Общи за преамбюлите на България, Русия, Украйна, Армения, Молдова, Азербайджан,

The scientific report highlights those social values, expressed in the preambles of the constitutions, which are common for contemporary states and bring together the constitutional cultures. The conclusions are optimistic, but some reservations are made, concerning mainly the action of the political regimes.

Гърция, Албания са идеите за съхраняване на традициите, националната идентичност, гражданския мир, зачитане на принципите на международното сътрудничество. Конституцията на Румъния няма преамбюл, а тази на Турция съчетава идеите на национализма с модерността.

Историческата памет на **арабите**, които са били подвластни на други държави, се отразява ярко в преамбюлите на техните конституции. Египет развива идеите за свобода от експлоатация и национална независимост. Сирия – за икономическо и социално освобождение. Иран – за борба за освобождение на потиснатите народи в света. Те разглеждат свободата в нейния социален и икономически аспект. Затова преамбюлът на иранската Конституция отхвърля всички форми на социална тирания и икономически монопол. Арабските държави издигат исляма като държавна религия, а ислямската юриспруденция – като основен източник на законодателството. Нещо повече – звучи архаично, но същевременно застрашително за съвременната цивилизация открито провъзгласеният стремеж на Иран съвместно с други ислямски и народни движения да подготви път за формиране на единна (разбираме – ислямска) световна общност.

В **Азия** ислямските принципи на социална справедливост проникват и в преамбюла на Конституцията на Пакистан. Същевременно те съжителстват с идеите както на националното, така и на политическото единство. Както арабските си събратя, Пакистан е изкушен да ратува за ислямските принципи на социалната солидарност и създаване на егалитарно общество. Неговият съсед – Индия, макар и с разновидна религиозност на народа, се

обявява за светска република и нейните идеи за общество и държавност са съзвучни на съвременната европейска политическа мисъл.

Китай направи исторически по съдържание и мащаби завой в своето икономическо развитие, но в политическата област остана верен на социалистическите идеи за държавна власт. Основното съдържание на преамбюла на китайската Конституция дава превес на културата, равенството, единството и взаимопомощта в мултинационалната държава и на независимата ънншна политика, основана върху принципите на международното право.

Изненада и уважение предизвиква Япония със своята съвременна Конституция и нейния преамбюл, който провъзгласява идеите на народовластие, мира, равноправните отношения с другите държави, принципите на политическия морал.

Преамбюлите на другите азиатски държави (Тайланд, двете виетнамски и корейски държави, Лаос, Казахстан, Филипини, Индонезия, Монголия и др.) не внасят нещо ново, като поддържат идеите на либералната демокрация. Като изключение може да се отбележи вярата в единствен Бог и цивилизованото общество в преамбюла на индонезийската Конституция и лансирането на една тежка (непосилна за държавата) задача (Корея) да се унищожат социалните пороци и несправедливостта.

В първата в света писана Конституция – на САЩ, преамбюлът (без да бъде наименуван) е кратък, но съдържателен. Той поставя като цел на държавата да утвърди справедливостта и да осъществи спокойствието, отбраната, свободата, всеобщото благоденствие. Макар да се намира в Северна Америка, Канада е под въздействието на Англия и нейният нов конституционен текст от 1982 г. започва с признание на върховенството на Бога и закона.

Преамбюлите на конституциите на държавите от Южна Америка имат много общи черти. Една от тях е позоваването на Бога, очакванията за неговата закрила (Перу, Бразилия, Венецуела, Аржентина, Колумбия, Еквадор, Парагвай). Единствено Боливия, след неотдавните обществено-политически промени и приемане на нова Конституция, изрично се провъзгласява за светска държава. Друга господстваща идея е привързаността към процесите на интеграцията на латиноамериканската общност (Колумбия, Еквадор), които имат и институционално покритие със създаване на регионалната Андска общност с участието на Боливия, Чили, Еквадор, Колумбия, Перу, а също и поддържаната и представена наскоро от Европейския съюз идея за формиране на една обща структура на държавите от целия американски континент. Извън тези особености, налице е една трета идейна посока, която отразява въздействието на неолиберализма в последните два века – демокрация, мир,

свобода, социална справедливост, национално единство, международно сътрудничество, солидарност. Тези ключови понятия напълно съвпадат с европейския конституционализъм. Има и някои специфични за страните идеи, които, макар и без да са пряко изразени, не противоречат на европейския начин на мислене и светоусещане. Например Конституцията на Еквадор се основава на хилядолетните корени на обществото, основани на различни култури. Тя отбелязва и значението на природата (Pacha Mama – Майка Земя). За първи път в Еквадор се среща защита на достойнството не само на физически лица, но и на “коллективи”, т.е. юридически лица или други форми на сдружавания, нещо, непознато за други конституции.

Австралийският континент също както голямото болшинство държави се представя със своята привързаност към свободата, толерантността, човешкото достойнство, върховенството на закона. Заедно с това и той привнася нещо специфично от недрата на неговата история: почитта към аборигените, дълбокото им сродство с техните земи и техните древни култури, които продължават да обогатяват живота на страната. Признава се и приносът на поколенията имигранти, допринесли за развитието на страната.

Въпреки голямата пъстрота на държави в **африканския континент** техните действащи конституции, приети предимно през последните едно-две десетилетия, показват множество съществени прилики в преамбюлите. Те пресъздават идеите на либералната демокрация, лансирани след края на Втората световна война във Всеобщата декларация за правата на човека на ООН от края на 1948 г. и в Африканската харта за правата на човека от 1981 г., и в тази насока са близки или идентични с тези на болшинството държави от другите континенти, вкл. от Европа. Общо е и тяхното позоваване на всемогъществото на Бога, както и привързаността им към идеята за африканско единство. Доколкото в този континент има арабски държави, те неотменно приемат исляма за държавна религия (например Мавритания, Либия, Мароко, Алжир). Еднакво е и тяхното отрицание на колониализма и другите форми на чуждестранно потисничество. Съвсем пестеливи са специфичните и оригинални идеи. Между тях са изискванията за почитеност и отчетеност на държавното управление (Гана), прозрачност и добро управление (Замбия и Сенегал), стремеж към щастие (Намибия), национално помирение (Намибия). За отбелязване е реалистичната позиция на Екваториална Гвинея за адаптиране на обществото към новите социални и правни структури на съвременния свят.

Заключение. Преамбюлите са добър ориентир за нивото на сближаване на конституционните

култури на съвременните общества. Такава тенденция е налице и тя се основава на редица основни фактори:

Втората световна война беше една голяма поука за обществата и техните държави. Тя показва отвратителния лик на една силова, расистка и шовинистична идеология и политика в лицето на хитлеровия националсоциализъм. Като негов антипод се възправи идеологията на либералната демокрация с **Всеобщата декларация за правата на човека от декември 1948 г.**, приета от Общото събрание на ООН. Нейните постулати намериха широк положителен международен обществен отклик и оказаха силно въздействие върху държавите. Позитивите на Декларацията намериха правен израз в двата последващи международни акта от 1966 г. и в Европейската конвенция за правата на човека и се отразиха в следвоенните конституции на Европа и в други континенти. Напълно обосновано, новите африкански конституции изрично отбелязват ролята на Декларацията и съобразяват текстовете на своите конституции с нейните послания. За следвоенния свят Декларацията има и до днес онова обединително значение и отражение в света, които имаше (и продължава да има) Декларацията за правата на човека в революционна Франция от 1789 г. Идеите на Декларацията бяха толкова неоспорими и завладяващи, че бяха приети и от социалистическите държави. България беше между първите държави, които ратифицираха двата пакта (през м. януари и март 1976 г.). Друг е въпросът, че страните от двата противоположни свята имаха принципиални различия относно съдържанието на някои употребявани в тях понятия, но те бяха притъпени от компромисните норми в пактовете, които задоволяваха общите интереси. Това се отнася главно за политическите и гражданските права, които могат да се ограничават “в интерес на обществената безопасност, обществения ред, за защита на народното здраве и морал или за защита на правата и свободите на другите”. Декларацията даде тласък и на африканското единство и инспирира приемането на **Африканска харта за правата на човека** от 1981 г., в която не само витае, но е и вложен нейният дух.

Много държави достигнаха до идеите на либералната демокрация (като с това завоюваха големи пространства на сближаване на културите) и по пътя на **собствения си изстрадан опит** в борбата срещу колониализма и други форми на чуждестранно господство, за национално и социално освобождение. След постигане на тази върховна цел започна трудният период на съзиданието, формиране на собствена държавност, икономика, възстановяване и развитие на националната култура. С цената на нови усилия и жертви обществата

осъзнаха, че пътят на едноличната военна или друга власт не е продуктивен и намериха демократичната алтернатива. Тя страда от недъзи, но досега не е получила най-доброто си развитие, нито са намерени най-добрите форми на нейната замяна. Големият социален експеримент – социалистическото общество, не успя да се наложи по много причини. От една страна, то се сблъска с острата, многообхватна и организирана реакция на утвърдената капиталистическа система. От друга – налице бяха съществени вътрешни субективни и обективни причини. Между тях заслужават внимание две определящи обстоятелства в отношенията “личност–държава” – първо, невъзможността да се съчетае личният (преди всичко материалният) интерес с обществения интерес и второ, провежданата линия на ограничаване другомислието и другодействието, мотивирано от стремежа да се защитят и закрепят социалистическите ценности (които иначе, обективно преценени, бяха съдържателни и в реална полза за хората). Оказа се, че и двете групи причини засягаха коренни черти на човешката природа и не можеха да бъдат трайно преодоленни.

Ще бъде наивно да се преценяват реалните отношения в обществата само по преамбюлите и даже по редица норми на конституциите. Не само защото са възможни и фиктивни конституции (или отделни техни норми), но и поради това, че пожеланията, целите и определените форми на държавно управление отстъпват на една по-силна и действена конфигурация – политическия режим, начините и методите на управление, които отговарят на въпроса: как се управлява, каква е културата на управлението? Поради това сближаването на конституционните култури неизбежно обхваща и този, наред с други, неразгледани тук, въпроси.

Все пак, доколкото темата е поставена в рамките на преамбюлите, главното различие, което може да се определи, е в сферата на религиозната идеология и отношенията ѝ с държавата. Няма конституция с атеистичен уклон. Но множество общества отделят въпросите на вярата от държавните отношения и ги поемат върху себе си. Това е модерното отношение към едно такова явление от интимния свят на човека. Междудържавните отношения могат да се развиват с търпимост към наличните конституционни различия по този въпрос, стига религията, въздигната като общодържавна идеология, да не вреди на тези отношения, мотивирана от стремления за световно идеологическо и политическо господство.

Адрес за контакти

Доц. д-р Масис Хаджолян
ВСУ „Черноризец Храбър”